

Особо следует отметить одно обстоятельство. „Послевоенная армянская советская литература“ С. Сарьяна—часть большого очерка армянской литературы, подготовляемого к изданию на русском языке.

Автор очерка избрал такую форму изложения материала, которая позволяет одновременно раскрывать идейную и художественную ценность произведений. Естественно, что такая трудная задача не может быть разрешена полностью в первой же работе, но предлагаемая автором форма разрешения этой трудной задачи в основном может считаться приемлемой формой очерка.

Ставя перед собой такую трудную задачу и в целом находя правильные пути ее разрешения, автор очерка иногда терпит неудачи.

Некоторые части очерка носят характер фрагментарности, не спаяны между собой органично.

Не всегда обоснованы переходы от анализа творчества одного поэта к другому. Последние страницы раздела о поэзии изложены скороговоркой, и не до конца раскрыты творческие неудачи отдельных поэтов. В основном правильно избрав хронологический принцип изложения, он иногда прибегает к тематическому принципу.

Автор слишком увлекается, когда дает оценки произведениям. Повесть „В пустыне“ Ст. Алачаджяна бесспорно одно из интересных явлений в послевоенной армянской литературе, утверждение же о том, что это произведение уже вошло в „золотой фонд“ (стр. 59), явно натянуто.

Сарьян находит, что такие пьесы, как „На высотах“ и „Эти звезды наши“, способствовали появлению „Опытого поля“ (стр. 104). По нашему мнению, „Опытное поле“ Н. Зарьяна является итогом логического развития „Приусадебного участка“ и „У родника“ самого же Зарьяна и мало чем соприкасается с указанными автором пьесами.

Работа С. Сарьяна — первая попытка выявления тенденций развития послевоенной армянской советской литературы и с этой точки зрения она в целом заслуживает положительной оценки.

Л. Асмарян

Ս. ՍԱՐԻՆՅԱՆ „ԲԱՖՖԻ“

Անցյալ զարի մեր դրոշմերից ոչ մեկի մասին քննադատությունը թերևս այնքան շատ չի խոսել, որքան Բաֆֆու մասին: Թե՛ նրա կենդանության օրով, թե՛ մահից հետո դրոշի հարուստ ու ինքնատիպ ստեղծագործության շուրջը ծագել են վեճեր, արտահայտվել թեր ու դեմ, նստատեղի ու մերժողական կարծիքներ: Բայց քննադատներից ոչ մեկը չի փորձել որևէ հանդամանակի աշխատությունը նվիրել Բաֆֆու քառորդ զարից սկսել տեղեկ ստեղծագործությանը, նրա երկերի դիտական վերլուծության հիման վրա որոշել դրոշի տեղն ու դերը գրականության պատմության մեջ: Այս տեսակետից էլ ահա միանգամայն շնորհակալ դործ է կատարել Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Գրականության ինստիտուտը՝ հրատարակելով Ս. Սարինյանի «Բաֆֆի» մենագրությունը:

Ս. Սարինյանը փորձել է բնագրիկի ամբողջ նյութը և պետք է ասել, որ այդ նրան հաջողվել է: Գրականագետն օգտագործել է Բաֆֆու կյանքի ու գործունեության վերաբերյալ հարուստ փաստերը (այդ թվում նաև արխիվային աղբյուրներ): Նա Բաֆֆու ամեն մի գործի մեջ իրավամբ ասանում է ժամանակի ողու արտահայտությունը: Համոզվելով վերլուծությամբ և դիտական օբյեկտիվությամբ Ս. Սարինյանը ցույց է տալիս, որ Բաֆֆին ոչ միայն պատկերել է ժողովրդի կյանքը, այլև իր ստեղծագործությամբ ձգտել է պատասխան տալ նրան հուղող հարցերին: Եվ թեև միշտ էլ, որ Բաֆֆու առաջարկած է պատասխան տալ նրան հուղող հարցերին: Եվ թեև միշտ էլ, որ Բաֆֆու առաջարկած է պատասխան տալ նրան հուղող հարցերին: Եվ թեև միշտ էլ, որ Բաֆֆու առաջարկած է պատասխան տալ նրան հուղող հարցերին: Եվ թեև միշտ էլ, որ Բաֆֆու առաջարկած է պատասխան տալ նրան հուղող հարցերին:

1 Ս. Սարինյան. «Բաֆֆի», ՀՍՍՌ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1957, էջ 360:

Մենագրության մի այլ արժանիքը պետք է համարել այն, որ հեղինակն աշխատում է Ռաֆֆու ժառանգությունը վերլուծել գիտական օբյեկտիվությամբ: Հայ գրականությանը Ռաֆֆու մատուցած գրական-սլատմական վիթխարի ծառայությունները բացահայտելու ցանկությունը չի խանգարել Ս. Սարինյանին միաժամանակ խոսելու Ռաֆֆու աշխարհայացքի սահմանափակվածության մասին: Նշելով, որ Ռաֆֆու համար հատկանշականն այն է, որ նա «հեռանում է բոլոր տեսակի լիբերալ համաձայնողականությունից և կանգնում բուրժուական դեմոկրատիզմի դիրքերում» Սարինյանը ցույց է տալիս, որ դրա հետ միասին Ռաֆֆին «ոեոլյուցիոն շարժման անհրաժեշտությունը տեսնում էր միայն օտար բռնակալների տիրապետությունը թոթափելու, ազգային ազատագրության սլայթարի տեսակետից», որ նա «երբեք չհասավ սոցիալական ոեոլյուցիայի սլատմական անհրաժեշտության ըմբռնմանը» (էջ էջ 140, 185):

Գրականագետը փաստորեն առաջին անգամ հատուկ հետադոտություն առարկա է դարձրել Ռաֆֆու գործունեության մի շուտամնասիրված բնագավառը՝ նրա բանաստեղծությունները: Ս. Սարինյանը լուսարանել է նաև Ռաֆֆու գրականագիտական հայացքները և ցույց տվել, որ Ռաֆֆին սլայթարել է գրականության գաղափարայնության համար, եղել է «մաքուր» արվեստի հակառակորդ և դավանել գրական-էսթետիկական բարձր սկզբունքներ: Ծիշտ պետք է համարել Ս. Սարինյանի այն գնահատականը, որ «Սշակ»-ում սլագգրված Ռաֆֆու «Պ. Հայկանու կրիտիկան և «Կաթեր»-ը հոգվածաշարը Պ. Պոռյանի «Սոս և Վարդիթեր»-ի մասին գրված Մ. Նալբանդյանի հայտնի աշխատությունից հետո, գլաքննադատական ամենահետաքրքրական վավերաթղթերից մեկն է» (էջ 206):

Մենագրության հեղինակը առանձին սիրով և ուշադրությամբ է քննում Ռաֆֆու սլատմական գործերը: Այդ հարցին է նվիրված «Դեսլի սլատմական անցյալը» գլուխը, որը գրքում ամենածավալուն է և գրագեցնում է աշխատության մեկ երրորդ մասը: Ս. Սարինյանը ցույց է տալիս, որ սլատմական թեմատիկան Ռաֆֆու մոտ ինչնանսլատակ չէր, որ մեծ գրողը սլատմությանն անդրադառնում էր՝ արձագանքելով ժամանակակից կյանքի հարցերին: «Պատմական թեմատիկային անցնելը Ռաֆֆու համար ստեղծագործական անհրաժեշտություն էր», — իրավացիորեն նկատում է գրականագետը (էջ 223): Ռաֆֆին գտնում էր, «որ սլատմությունը մի վարդապետություն է, մի դասարան է, որի մեջ ասլագայի սերունդը կրթվում է, գոուշանալով յուր նախորդների սխալներից և հետեւելով նրանց լավ գործերի օրինակին»: Հավատարիմ այս սկզբունքին, Ռաֆֆին ընտրում էր մնր սլատմության առավել հերոսական և հուզիչ շրջանները, երբ ժողովուրդը անձնվեր սլայթարի էր ելնում օտար բռնակալի դեմ՝ սլաշտպանելու համար իր հայրենիքը: Դրանով էլ Ռաֆֆին ընդգծում էր այն միտքը, որ ժամանակակից կյանքի ալանդակություններից ադատվելու հուսալի ուղին ազգային-ադատադրական սլայթարն է: Համակված ներկա և ապագա սերունդներին կրթելու նվիրական ձգտումով, Ռաֆֆին իր սլատմական ստեղծագործություններում քանդակում էր ջերմ, աննկուն հայրենասերների և անարդու ստոր դավաճանների կերսլարները:

Ս. Սարինյանի ուսումնասիրությունից սլարդ է դառնում, որ Ռաֆֆին խորասլես գիտակ էր հայ ժողովրդի սլատմությանը, սլատմավեսլի տեսությունը՝ նա չէր ստրկանում սլատմական փաստերին, բայց և չէր խախտում սլատմականությունը: Ռաֆֆին բարձրացրել է սլատմական ստեղծագործություններում ժողովրդի, կամ իր խոսքով ասած «ամբոխի» սլատկերման անհրաժեշտության հարցը, առաջ քաշեց էսթետիկական մի շարք նորմաներ: Այդ ամենի հիման վրա էլ գրականագետը հանդում է այն ճիշտ եդրակալություն, որ «Ռաֆֆին մեր գրականության մեջ ստեղծեց սլատմության գեղարվեստական արտացոլման առաջին տեսությունը» (էջ 221): Անցնելով սլատմական կոնկրետ գործերի վերլուծությանը, Ս. Սարինյանը ցույց է տալիս, թե ինչպես Ռաֆֆին ստեղծելով գրական-սլատմական մեծարժեք կրկեր, աստիճանարար, ստեղծագործությունից ստեղծագործություն, ավելի է կատարելագործում իր արվեստը և ի վերջո կերտում հայ գրականության մոնումենտալ ստեղծագործությունը՝ «Սամվել» վեպը:

Իր աշխատության մեջ Ս. Սարինյանը համարձակորեն անդրադարձել է Ռաֆֆիագիտության մի քանի վիճելի խնդիրներին և փորձել է լուծել գրանք: Մեր կարծիքով հեղինակին մասնավորասլես հաջողվել է բացահայտել Ռաֆֆու և Արծրունու գիտության հավանական գրդասլատճառները: Մերժելով այն կարծիքներն ու ենթադրությունները, որոնց համաձայն Ռաֆֆու և Արծրունու սլառակտման սլատճառները կրկ եմ գերադան-

ցապես սուբյեկտիվ բնույթի, գրականագիտական առաջ է բաշխում այն ճշմարիտ տեսակետը, որ «եթեզիզմը զործիշներին բարեկամական կապի բնագիտման» զործում վճռական դեր են խաղացել «սկզբունքային զրգապատճառները» (ԼՁ 339)։ Բաղմաթիվ փաստերով Ս. Սարինյանն ապացուցում է, որ Արծրունու և Բաֆֆու տարաձայնություններն առաջին հերթին վերաբերվել են «Մշակ»-ի խմբագրությունից «կադմակերպական սկզբունքին» (ԼՁ 340)։ Այդ կապակցությամբ հետաքրքիր է Արծրունուն ուղղված Բաֆֆու մի նամակը, որանց զրոգը համարձակություն մեղադրում է «Մշակ»-ի խմբագրին «բոլորովին կղզիացած» լինելու համար։ «Դուք ապրում եք անապատի մեջ ու Արծրունի, — գրում է Բաֆֆին, — ձեր միջոցով եզր սաստիկ ծանրացած է, սաստիկ սպանիչ է, պետք է մի հոսանք բաց թողնել այստեղ, որ կենդանություն ստանա, եթե ոչ դուք կորած եք...» (ԼՁ 343)։ Արժեքավոր է նաև Ռ. Պատկանյանի այն վկայությունը, որ «Բաֆֆի Արծրունուց հետևալու» զործում եղել են նաև զաղափարական տարաձայնություններ։

Կարելի է թվարկել աշխատությունն առաջ առնող արժանիքները, սակայն ոգտակար ենր համարում կանց առնել մենագրություն մի քանի թերությունների վրա։

Ս. Սարինյանը տարբեր առիթներով շոշափում է զանազան տեսական հարցեր, բայց պետք է խոստովանվել, որ այդ առթիվ նրա առաջադրած տեսակետները, երբեմն հետևողականորեն չեն զարգացվում։ Ս. Սարինյանը Բաֆֆու տարբեր երկեր գնահատելիս հիմնականում ճիշտ է բնկալում ուժանախիզի տոանձնահատկությունները։ Սակայն, հակառակ իր իսկ կողմից պաշտպանվող տեսակետի, նա 194-րդ ԼՁում գրում է. «Ռոմանտիզմի գլխավոր հատկանիշն այն է, որ նրա կերպարները չեն բնութագրվում հոգեբանական բաղմազան երանդներով և հիմնական բնորոշող մոմենտը զաղափարն է, բարոյը, կերպարը հանդես է գալիս որպես որևէ զաղափարի խոսափող։ Ռոմանտիկական երկի զաղափարը զրահորվում է ոչ թե իրեն զործողություն, իրեն հոգեբանություն, այլ այն զրահորվում է շմիջնորդված ձևով, ուղղակիորեն»։ Եթե ճիշտ է, որ ուժանտիկական կերպարները չեն բնութագրվում հոգեբանական բաղմազան երանդներով և ուժանտիկական երկի զաղափարը արտացոլվում է ոչ թե զործողությունների և հոգեբանություն մեջ, այլ մերկապարանոց ձևով, ապա այդ դեպքում ինչպես հասկանալ զրականագիտի այն միտքը, որ «...արվեստը պահանջում է երևույթի բնկել մարդկանց հոգեբանություն միջով» (ԼՁ 217)։ Կամ եթե հոգեբանական բաղմազան երանդները բնորոշ չեն ուժանտիզմի համար, ապա ինչպես է, որ ուժանտիկ Բաֆֆին «Իսթիթ բնկ»-ում և «Սամվել»-ում, զրականագիտի իսկ խոսքերով ասած, կարողացել է ստեղծել «կերպարների հարուստ և բաղմանց հոգեբանություն», հոգեբանական «վառ երանդներ», «բարդ երերումներ», «խորություն», «առանձնահատուկ երանդներ» և այլն (ԼՁ, ԼՁ 226, 252, 253, 261 և 273)։ Եթե ուժանտիկական երկի զաղափարը չի զրահորվում «իրեն զործողություն, իրեն հոգեբանություն», ապա ինչպես է, որ «Իսթիթ բնկ» վեպում «հերոսների զաղափարական կողմի հետ հանդես է գալիս նաև հոգեբանական մոմենտը, երևույթները արտացոլվում են զեղարվեստական պատկերի, զործողություն մեջ» (ԼՁ 280)։

Անանդունելի պետք է համարել նաև զրականագիտի միտքն այն մասին, որ իրեն ուժանտիզմի «հիմնական բնորոշող մոմենտը զաղափարն է, բարոյը», որ ուժանտիկական երկում կերպարը «հանդես է գալիս որպես որևէ զաղափարի խոսափող»։ Ռոմանտիզմի էությունը հենց այն է, որ նա ձգտում է պատկերել բաղադրիկ խաղաղություններ և հանգամանքներ, մարդու սուբյեկտիվ աշխարհը, նրա արտասովոր ապրումներով ու զգացմունքներով։

Որչոտ չէ նաև կլասիցիզմի մասին Սարինյանի արտահայտած կարծիքը։ «Պատմական անցյալը կլասիցիզմի զրականություն մեջ,— գրում է նա,— չի հնչում ներկայի տեսանկյունից, չի ուղղվում արդի հասարակական խնդիրների իրականացման նպատակին և այդպիսով զառնում է վերացական, ինքնանպատակ» (ԼՁ 222)։ Այս ձևակերպման մեջ անտեսված է կլասիցիզմի մի կարևոր առանձնահատկությունը, այն, որ նրա ներկայացուցիչները, բնորոշվելով պատմական թեմա, խախտում էին պատմականությունը, մոգեոնացնում պատմությունը։

«Առևտրա-վաշխատական կապիտալիզմի քննադատը» գլխում Սարինյանը շատ է հրապուրվում Բաֆֆու երկերի զաղափարական կողմերի վերլուծությամբ և անտեսում է սրկերի զեղարվեստական առանձնահատկությունները։

Ս. Սարինյանի մենագրությունը մեծանուն զրոգին նվիրված առաջին ուսումնասիրությունն է, որտեղ ճիշտ, մարտադրապես զրականագիտություն պահանջներից է գնահատված Բաֆֆու ստեղծագործությունը։

Ա. ՇԱՐՈՒՐՍԱՆ

